

ПИТАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ В ПЕРІОД СВІТОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ (2008-2010 рр.)

Автор здійснив аналіз впливу внутрішньополітичної ситуації в Україні та зовнішніх чинників, які обумовлювали проблеми в просуванні до європейської та євроатлантичної інтеграції у 2008-2010 роках. Події останніх років засвідчили, що уряд і населення України не повинні мати ілюзій про швидке запрошення на вступ до ЄС.

Ключові слова: євроатлантична інтеграція, ЄС, Україна, світова економічна криза.

Автор произвел анализ влияния внутривполитической ситуации в Украине и внешних факторов, которые обусловили проблемы в продвижении к европейской и евроатлантической интеграции в 2008-2010 годах. События последних лет показали, что правительство и население Украины не должны иметь иллюзии относительно быстрого приглашения на вступление в ЕС.

Ключевые слова: евроатлантическая интеграция, ЕС, Украина, всемирный экономический кризис

The analysed the influence of internal political situation in Ukraine and external factors that caused problems in progression to the European and Euro-Atlantic integration in 2008-2010. The last years events have shown that Ukrainian Government and population shouldn't have illusions for prompt invitation to join the EU.

Key words: Euro-Atlantic integration, European Union, Ukraine, world economic crisis.

Одним із важливих питань зовнішньої політики України є інтеграція до європейських структур, зокрема до ЄС. Адже третина зовнішнього товарообороту нашої країни припадає на країни Європейського Союзу, звідти до нас надходить 3/4 зарубіжних інвестицій. «Помаранчева» влада вустами президента В. Ющенка проголосила: «Європейський вектор зовнішньої політики України є провідним і не має альтернативи». Надзвичайно болючим і дражливим питанням для суспільства виявилось намагання владних структур країни стати повноправним членом НАТО, зважаючи на неприйняття цієї ідеї більшістю населення України та жорсткої позиції Російської Федерації.

Питання європейської та євроатлантичної інтеграції України знайшло своє відображення в численних наукових працях істориків, політологів, філософів, юристів, економістів. Щодо зазначеного нами періоду, то маємо низку інформаційно-аналітичних статей у періодичних виданнях, зокрема в журналі «Зовнішні справи» [1]. Базуючись в основному на матеріалах офіційних вітчизняних періодичних видань, автор цієї статті ставить за мету висловити свій погляд на дану проблему.

Тодішній міністр закордонних справ Володимир Огризко сформулював наступні завдання зовнішньої політики України на 2008 рік: 1) завершити підготовку нової посиленої угоди між Україною та Європейським Союзом; 2) забезпечити реалізацію прав українських громадян на свободу міжнародного пересування; 3) зміцнити національну безпеку України; 4) утвердження України в ролі важливого енерготранзитного і транспортного регіонального партнера; 5) просування європейської ідентичності України за кордоном: розвиток стратегічного партнерства з Російською Федерацією, Сполученими Штатами Америки, Республікою Польща; 7) просування інтересів України в рамках ГУАМ; 8) посилення захисту прав та інтересів закордонних українців [2].

Для автора особливий інтерес викликають перші три завдання, зокрема зміцнення національної безпеки України, де йдеться про намір нашої держави приєднатися вже 2008 року до Плану дій щодо членства (ПДЧ) в НАТО. Цей намір був озвучений в середині січня в листі до Генсека НАТО Яапа де Хооп Схеффера, підписаним президентом Віктором Ющенком, прем'єр-міністром Юлією Тимошенко і головою Верховною Радою України Арсенієм Яценюком і викликав гостру дискусію в середовищі політичних кіл.

18 січня на пленарному засіданні ВРУ фракція партії регіонів висунула вимогу відкликати цей лист, говорячи, що всі ці дії можливі лише після проведення референдуму. До цієї вимоги приєдналися комуністи. Голова ВРУ А. Яценюк заявив, що жодних юридичних підстав для відкликання немає, бо ще у 2003 році ВРУ проголосувала за Закон «Про основи національної безпеки України», в якому визначається можливість повноправного членства України в НАТО [3].

Що нам дало б приєднання до ПДЧ?

Всеукраїнський прес-центр при національно-інформаційному агентстві «Укрінформ» та фонд «Демократичні ініціативи» 25 січня провели прес-конференцію на тему: «Приєднання до Плану дій щодо набуття членства в НАТО (ПДЧ) – наступний крок держави». Про зміст ПДЧ, наслідки приєднання до нього, останні результати загальнонаціонального опитування населення щодо його ставлення до євроінтеграції розповіли журналістам директор фонду «Демократичні ініціативи» Ілько Кучерів, науковий керівник цього фонду Ірина Бекешкіна, заступник директора департаменту НАТО МЗС України Віктор Недопас. НАТО відслідковуватиме, за словами доповідачів, лише п'ять напрямів реформ: реформування економіки, політичної системи, силових структур, ефективність використання бюджетних ресурсів, забезпечення прав і свобод наших громадян. Це сприятиме побудові конкурентоспроможної економіки, відкритого суспільства європейського взірця, підвищення обороноздатності армії.

На початку січня 2008 року понад 200 представників неурядових організацій звернулись до керівників держави з проханням інтенсифікувати політику євроатлантичної інтеграції і здійснити кроки для отримання ПДЧ. Проте, ставлення населення до перспективи набуття членства в НАТО було іншим. За даними опитування, проведеного в грудні 2007 року, лише 16 % респондентів висловились за повну підтримку ПДЧ, 16 % заявили, що перед прийняттям остаточного рішення необхідно провести референдум, 49 % виступили категорично проти [4].

Тим часом, здійснювалось активне співробітництво з різними структурами Альянсу. Так, у Національній академії оборони України 12 лютого відкрився восьмий міжнародний тиждень НАТО в Києві. Впродовж тижня слухачі академії, інших військових і цивільних навчальних закладів прослухають цикл лекцій, з якими виступлять натовські генерали і офіцери [5].

Курс України на приєднання до ПДЧ був підтриманий політичними лідерами більшості країн НАТО, зокрема США. Президент Дж. Буш напередодні свого візиту до Києва говорив: «Від членства в НАТО Україна і Грузія переваги отримують не лише ці держави, а й сам Альянс. Я переконаний, що сигнал, який ми маємо і повинні послати під час саміту, – це те, що для У і Г двері до НАТО відкриті. Остаточне рішення, звичайно,

буде прийнято в Бухаресті. Але я проаналізував ситуацію і вважаю, що це в інтересах НАТО взагалі та кожної із держав-членів окремо». «ПДЧ є першим кроком країни на шляху до повноправного членства в організації Північноатлантичного договору, а темпи досягнення поставленої мети залежатимуть від України та тих реформ, що реалізовуватимуться її керівництвом». За членство України в НАТО висловився й сенатор США Барак Обама, який включився у боротьбу за президентську посаду: «Я вітаю бажання і кроки цих двох держав (*України і Грузії – П.Т.*) наблизитися до НАТО і сподіваюся, що НАТО прихильно відреагує на їхні звернення – відповідно, до передумов членства» [6]. Це дало надії політичному керівництву нашої держави на підтримку євроатлантичних прагнень на Бухарестському саміті країн НАТО, який мав відбутися на початку квітня 2008 року.

У цьому плані «помаранчева» команда з великою увагою поставилась до одноденного візиту американського президента до столиці України. До української делегації входили міністр закордонних справ Володимир Огризко, секретар РНБОУ Раїса Богатирьова, глава Секретаріату Віктор Балого, міністр оборони Юрій Єхануров, заступник глави Секретаріату Олександр Чалий, перший заступник міністра закордонних справ Володимир Хандогій, посол України в США Олег Шамшур.

Американську делегацію представляли держсекретар Кондоліза Райс, глава адміністрації президента Джошуа Болтен, помічник президента з питань національної безпеки Стівен Хедлі, помічник президента, заступник глави адміністрації президента Джос Хегін, помічник держсекретаря Деніел Фрід, помічник президента, секретар адміністрації президента Рауль Йейнс.

Під час візиту була підписана «Дорожня карта» відносин між Україною і США на два роки, зокрема розширення контактів між громадянами двох держав на всіх рівнях; угода про торговельне та інвестиційне співробітництво, яка передбачає майбутні переговори про створення зони вільної торгівлі; рамкова угода про співробітництво у дослідженні та використанні космічного простору в мирних цілях. Було заявлено про безумовну підтримку з боку США приєднання до ПДЧ у НАТО.

Дж. Буш підкреслив, що Україна – єдина країна не член НАТО, що бере участь у всіх місіях Альянсу, здійснюючи значний внесок у підтримання миру і стабільності. Він наголосив на тому, що НАТО об'єднане не лише навколо проблем безпеки, а й ґрунтується на спільних демократичних принципах, які поділяють члени Альянсу. «Україна продемонструвала свою відданість принципам демократії та вільного ринку», – сказав він, нагадавши про проведені вільні вибори та приєднання до СОТ.

Допомога Україні у просуванні до членства – в інтересах кожного члена Альянсу, сказав президент США, зазначивши, що воно стане внеском у гарантування безпеки в регіоні та у всьому світі. Саме таку позицію американська сторона прагне довести до кожного члена НАТО [7].

Саміт у Бухаресті відкрився 2 квітня 2008 року. Для участі у форумі було запрошено 3 тис. делегатів з понад 60 країн світу включно з президентом РФ Володимиром Путіним, афганським лідером Хамідом Карзаєм та Генсеком ООН Пан Гі Мун. На порядку денному – розширення Альянсу. Розглядатимуться заявки на членство Хорватії, Албанії та Македонії, а також приєднання України і Грузії до ПДЧ.

Дж. Буш закликав членів Альянсу підтримати прагнення пострадянських країн до євроатлантичної інтеграції. Конгрес США напередодні саміту ухвалив резолюцію про підтримку прилучення України і Грузії до ПДЧ. Генсек НАТО Яап де Хооп Схеффер сказав, що саміт НАТО підтвердить політику відкритих дверей для потенційних нових членів. На їхні заявки не повинні впливати треті сторони, особливо Росія. В жодному разі двері не будуть зачинені для України і Грузії.

Однак, окремі члени Альянсу висловили свою незгоду щодо надання ПДЧ цим двом країнам. Французький прем'єр Франсуа Фійон виголосив офіційно негативну оцінку своєї держави про ПДЧ для України: «Ми проти вступу України і Грузії до Північноатлантичного Альянсу. Ми не підтримуємо цих кандидатів, бо вважаємо, що це не стане доброю справою з точки зору балансу сил у Європі, зокрема з Росією. Ми хочемо підтримувати з нею діалог. Французька позиція докорінно відрізняється від американської». Крім французів, щодо української та грузинської кандидатур висловилась також німецький канцлер Ангела Меркель. Найактивніше проти заявки цих двох країн виступила Росія [8].

Отже, Україна і Грузія не отримали можливості перейти до виконання ПДЧ у НАТО під час Бухарестського саміту. Про це заявив генсек НАТО Яап де Хооп Схеффер. Водночас він зазначив: «Ми погодилися, що обидві країни стануть членами Альянсу, обидві держави роблять вагомий внесок в поточні операції Альянсу». «ПДЧ є наступним кроком для України і Грузії на шляху до членства, – стверджував Генсек. – Сьогодні ми вирішили підтримати заявки цих держав щодо ПДЧ. Водночас ми зараз започаткували період інтенсивних контактів з обома країнами на високому політичному рівні для того, щоб вирішити питання, які все ще залишаються для переходу до ПДЧ» [9].

Глави держав та урядів доручили міністрам закордонних справ вивчити прогрес України і Грузії, досягнутий на шляху переходу до ПДЧ та прийняти рішення щодо їх заявки під час зустрічі у грудні поточного року.

Українська громадськість звістку про дипломатичну поразку України зустріли неоднозначно. Більшість населення зітхнула з полегшенням, правочентристські й націоналістичні партії – з неприхованою досадою і надією, що у грудні 2008 року на зустрічі міністрів закордонних справ країн Альянсу буде прийняте бажане рішення. Не втрачав свого оптимізму й президент. **В. Ющенко назвав це рішення виключною перемогою (виділення наше – П.Т.),** бо НАТО вітає євроатлантичні прагнення України. Президент Франції Ніколя Саркозі та федеральний канцлер ФРН Ангела Меркель під час заключної прес-конференції намагались пом'якшити свою негативну позицію щодо членства України і Грузії в НАТО, говорячи, що вони не ставлять під сумнів євроатлантичну перспективу України і Грузії. Як зазначив Ніколя Саркозі, Франція і Німеччина мають схожі погляди на розширення Альянсу, зокрема на те, що Україна і Грузія мають здійснити ще певну роботу для того, щоб перейти до виконання ПДЧ в НАТО: «Разом ми захистили цю позицію. Доля України і Грузії однозначно пов'язана з приєднанням до Альянсу, і ніхто не може накласти на це вето. Але при цьому ми маємо знайти вірну відповідь щодо часу такого кроку, щоб всі умови, необхідні для такого входження, були дотримані. Німеччина і Франція говорили одним голосом, є гарантія, що цей голос буде почуто». Меркель заперечила припущення, що позиція Німеччини була сформована під зовнішнім тиском. За її словами, компроміс щодо ПДЧ для України і Грузії «союзники знайшли досить спокійно» [10].

2-4 червня 2008 року в Києві відбувся Міжнародний форум «Євроатлантичне майбутнє України, який об'єднав інтелектуальне експертне середовище України, США та країн Європи для підтримки євроатлантичних прагнень України. Форум організували та провели Інститут зовнішньої політики Дипломатичної академії МЗС України разом з Центром американсько-українських відносин у партнерстві з Фондом польсько-української співпраці, фондами «Демократичні ініціативи», «Відкрий Україну» та Інститутом євроатлантичного співробітництва.

Упродовж трьох днів вітчизняні та зарубіжні фахівці, іноземні дипломати, відомі політичні діячі обговорювали та оцінювали прогрес України на шляху досягнення членства в НАТО та ЄС, уроки Бухарестського саміту та перспектив ПДЧ для України.

Міністр закордонних справ Володимир Огризко вважав, що «до кінця 2008 року міністри закордонних справ країн-членів НАТО дадуть позитивну оцінку нашій заявці і запросять приєднатися до ПДЧ». Директор зовнішньої політики ДАУ Григорій Перепелиця зазначив, що є кілька причин, які завадили нам отримати ПДЧ: заява Віктора Януковича в Брюсселі про неготовність і небажання України інтегруватися в НАТО і

політична криза в Україні й розвал коаліції. Інша внутрішня причина – це могутня протидія про-російських сил, зокрема розгорнута антинатовська кампанія партії регіонів і комуністів. Відсутня також євроатлантична команда на верхніх ешелонах влади. Щодо зовнішніх чинників, то тут слід зазначити три моменти: російський фактор, проблеми в самому НАТО і тандем України з Грузією.

Науковий директор Інституту євроатлантичного співробітництва Олександр Сушко вважає: для того щоб Україна одержала позитивне рішення щодо ПДЧ, необхідно досягнути консенсусу на внутрішньополітичній арені України та послідовно виконувати цільові плани Україна – НАТО. Директор Офісу зв'язку НАТО в Україні Джеймс Грін звернув увагу на потребу ефективного врегулювання відносин з Росією. Надзвичайний та Повноважний Посол Словацької Республіки Урбан Руснак заявив, що Словаччина є найбільшим прибічником євроатлантичної інтеграції України, проте Україна втратила ресурс довіри з боку світової спільноти. Про українську політичну нестабільність говорили керівник української програми Фонду Конрада Аденауера Ніко Ланге, Надзвичайний і Повноважний Посол США в Україні Вільям Тейлор. Всі доповідачі наголошували на необхідності подальшої праці над наближенням України до натовських стандартів, провести переговори з сусідами, вирішити домашні проблеми всередині країни [11].

Вищі посадові особи України не полишали спроб домогтись бажаного ПДЧ для членства в НАТО. У червні відбулася зустріч Віктора Ющенка з делегацією Північноатлантичної Ради та Генсеком НАТО Япом де Хооп Схеффером за участю членів РНБО В. Огризка, Ю. Єханурова, А. Яценюка і 26 представників від усіх країн-членів Альянсу. Ющенко відзначив прогрес у взаєминах з НАТО після Бухарестського саміту: рішення, ухвалене 13 червня в Брюсселі, про можливість участі України в силах реагування НАТО; початок участі у британсько-французькій ініціативі з ремонту та модернізації вертольотів, підготовки екіпажу та технічного персоналу, про що було ухвалено у спільній заяві президента України і прем'єра Великобританії 15 травня. «Ми налаштовані розвивати цей вимір взаємин Україні, – сказав В. Ющенко, – і надалі активно працюватимемо разом з Альянсом для забезпечення стратегічних перевезень та інших потреб місії з підтримання миру і стабільності, за які несе відповідальність НАТО». Він нагадав, що Україна – єдина з країн-партнерів Альянсу бере участь у всіх його операціях з підтримки миру й стабільності.

8 травня 2008 року затверджена Державна цільова програма інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції на 2008-2011 роки зі щорічним фінансуванням близько 2 млн дол США. Програма передбачала 77 різних заходів, мета яких – подолання стереотипів, породжених

пропагандою минулих часів. В. Ющенко переконував світову спільноту, що у нас немає планів розміщення на власній території будь-яких військових баз чи ядерної зброї, майбутнє членство в НАТО буде вирішуватися шляхом референдуму. Політика приєднання до ПДЧ – це не є політика проти когось, вона не має антиросійського чи якогось іншого забарвлення [12].

У листопаді 2008 року Інститутом трансформації суспільства було проведено соціологічне опитування про ставлення населення до НАТО. За вступ до Альянсу висловились 32 % опитаних, у т. ч. на Сході – 16 %, в центрі – 28 %, на Заході – 69 %. 83 % опитаних вважають, що питання про вступ до НАТО повинно бути ухвалено на референдумі [13].

У владних колах переважав оптимістичний настрій. В. Огризко перед початком засідання комітету «Україна – НАТО» заявив, що наша держава практично одержала ПДЧ: «На цьому етапі ми досягли такого результату, якого прагнули. Сьогодні де-факто отримали План дій по підготовці до вступу в НАТО». «З 2009 року ми фактично розпочинаємо інтеграцію до Альянсу».

Але 2 грудня 2008 року міністри закордонних справ країн-членів НАТО в Брюсселі в рамках засідання Північноатлантичної ради не прийняли жодного рішення про надання ПДЧ Грузії й Україні. Водночас вони підтвердили принципи щодо відносин з обома країнами, задекларовані Бухарестським самітом НАТО, а також погодились підвищити рівень співпраці з Україною та Грузією. Генсек НАТО Яп де Хооп Схеффер зауважив, що обидві сторони досягли великого прогресу, але мають попереду ще великий обсяг роботи, який потрібно виконати. «Можу сказати, що сьогодні прийшли до згоди з двох головних питань. Перше: всі елементи рішення стосовно України і Грузії, прийняті главами держав і урядів країн НАТО в Бухаресті, залишаються незмінними. Україна та Грузія одного дня стануть членами НАТО, якщо вони того бажатимуть, й важливо додати, коли вони відповідатимуть усім стандартам НАТО. По-друге, НАТО надаватиме надалі підтримку обом країнам в імплементації необхідних реформ, які вони мають здійснити на шляху до членства», – сказав Схеффер. В центрі співпраці буде комісія «Україна – НАТО». Україна має самотужки щорічно розробляти щорічні національні програми для просування власних реформ [14].

Коментуючи рішення Брюссельського саміту, В. Огризко визначив три завдання для України з євроатлантичної інтеграції: 1) стабілізація політичної ситуації та подолання політичної кризи; 2) посилення фінансування сектору безпеки та сектору оборони; 3) більш ефективне інформування населення про двосторонню співпрацю [15]. На прес-конференції В. Огризко заявив, що після того як Україна продемонструє свою готовність стати членом НАТО, питання про формалізацію

ПДЧ може стати зайвим (*Україну приймуть і без ПДЧ – П.Т.*) [16].

Оптимістичний настрій українського міністра закордонних справ панував і під час підсумкової прес-конференції «Про зовнішньополітичну діяльність Міністерства закордонних справ України у 2008 році та пріоритетні напрями на 2009 рік». У контексті євроатлантичної інтеграції процес фактично ритмізовано. Формально не отримавши запрошення до ПДЧ, по-перше, є політичне рішення про те, що Україна буде членом Альянсу. Це ключовий політичний елемент, необхідний нам, – вказав міністр. По-друге, отримано офіційний інструмент підготовки до вступу в НАТО – Щорічна національна програма. Тож, не отримавши назви, ми отримали суть. «Вважаю, що в даному випадку справді плюсів більше, ніж мінусів, – підсумував міністр. – Перед нами дуже чітко і ясно стоїть конкретне завдання: перетворити ці рішення на конкретні дії. Упродовж кількох перших місяців після новорічних свят маємо намір спільно з нашими колегами по НАТО підготувати всеосяжну Щорічну національну програму».

В. Огризко відзначив як здобутки розширення договірно-правової бази співробітництва, Україна бере участь у всіх миротворчих операціях Альянсу, початок широкого інформування населення про НАТО, наслідком чого стало збільшення кількості тих, хто підтримував ідею вступу України до НАТО з 18 до 32 відсотків [17].

У 2009 році євроатлантичний інтеграційний процес загальмувався. Головною причиною цього була криза як економічна, так і політична. Фактично дестабілізована була робота вітчизняного Міністерства закордонних справ: Верховна Рада України відправила Володимира Огризку у відставку, тривалий час обов'язки міністра виконував Володимир Хандогій, його перший заступник. Лише 9 жовтня 2009 року міністерство очолив Петро Порошенко. Через відсутність коштів припинилася діяльність євроатлантичних центрів інформування населення на місцях. Виборча кампанія 2009-2010 років відволікла увагу суспільства від ідеї вступу до НАТО, тим паче, що кандидати на вищу державну посаду в своїх виборчих програмах або замовчували це питання, або рішуче декларували своє неприйняття Альянсу. Однак, процес, хоч і мляво, але йшов. 6 березня 2009 року відбулося засідання Комісії Україна – НАТО за участю в.о. міністра закордонних справ України Володимиром Хандогієм і Генсеком НАТО Япом де Хооп Схеффером. Обговорено питання про реалізацію Україною першої Річної національної програми, а також доповнення Хартії про особливе партнерство між Україною і НАТО [18].

Утім, президент Віктор Ющенко наполегливо повторював, що від ідеї євроатлантичної інтеграції ніколи не відмовиться. Про це йшла мова під час візиту до Києва віце-президента США Джозефа

Байдена в липні 2009 року. Під час його зустрічей з В. Ющенком, Ю. Тимошенко і В. Литвином були обговорені питання євроатлантичної політики України. «Найкращою відповіддю для захисту суверенітету і цілісності нашої країни є євроатлантичний інструмент», – зазначив при цьому український президент. Джозеф Байден запевнив: «Барак Обама заявив дуже чітко, що коли ви бажаєте бути частиною євроатлантичної інтеграції – ми вас підтримаємо. Ніхто не має права диктувати, в які союзи вступати або ні. США підтримують суверенітет і незалежність України і її право на вільний вибір, що вимагає вибору своїх партнерів» [19].

Інтенсивно і наполегливо в зазначений період йшли переговори з ЄС про набуття статусу асоційованого членства в Євросоюзі. 28-29 січня 2008 року відбувся візит глави українського уряду до Брюсселя. Юлія Тимошенко зустрілася з Президентом Єврокомісії Жозе Мануелем Баррозу, під час якої обговорювалося питання про створення поглибленої зони вільної торгівлі. Баррозу висловив надію про досягнення в Україні політичної стабільності для проведення демократичних реформ. Прем'єрша нагадала, що напередодні відбувся шостий раунд переговорів України з ЄС про укладення посиленої угоди, виконання угоди про реадмісію і спрощення візового режиму, зокрема зі Словаччиною, Польщею і Румунією. У полі зору раунду знаходились проекти транскаспійського і трансьчорноморського нафто- і газопроводів. Глава Єврокомісії підтримав цей проект.

Юлія Тимошенко зустрілася з головою Європарламенту Гансом Гертом Поттерінгом, комісарами: з енергетики Андрісом Пібалгсом, зносин та європейської політики сусідства Бенітою Ферраро-Вальднер, з питань зовнішньої торгівлі Пітером Мендельсоном, віце-президентом Єврокомісії, комісаром ЄС з питань юстиції, свободи і безпеки Франко Фраттіні, Генсеком Ради Міністрів ЄС, Високим представником з питань спільної зовнішньої та безпекової політики Хав'єром Соланою. З ними вона обговорила важливі питання енергетичного співробітництва [20]. Після завершення візиту глава українського уряду виступила на конференції, зупинившись, зокрема, на об'єднанні зусиль України і ЄС в питанні диверсифікації постачання газу в Європу (транскаспійський, трансьчорноморський трубопроводи), з приводу візових проблем, нової посиленої угоди з ЄС [21].

27-29 лютого 2009 року в Києві відбувся II Міжнародний форум «Європа – Україна». Відкриваючи форум, президент Віктор Ющенко заявив, що Україна хоче отримати статус асоційованого члена Євросоюзу. Для цього, на його думку, необхідна реалізація принципів малого прикордонного руху, переговори про створення зони вільної торгівлі Україна – ЄС, ухвалення нової посиленої угоди між Україною та Євросоюзом. За його словами, у новій посиленій угоді з

ЄС Україна хотіла б бачити дві базові речі – політичну асоціацію та економічну інтеграцію. Віктор Ющенко висловив сподівання на те, що цей статус Україна отримає вже на вересневому саміті Україна – ЄС [22].

На спільній конференції з керівниками делегації ЄС, яка відбулася в Брюсселі за результатами XII засідання Ради з питань співробітництва між Україною і ЄС, Юлія Тимошенко заявила, що обидві сторони позитивно оцінюють виконання Трирічного плану дій Україна – Європейський Союз. Досягнуто домовленостей про продовження Плану на 1 рік, після чого буде прийнятий новий документ, спрямований на посилення співпраці між Україною і ЄС до моменту укладення нової посиленої угоди [23].

У квітні 2008 року Юлія Тимошенко здійснила робочий візит до Страсбурга і виступила з промовою на трибуні ПАРЕ, основні моменти якої полягали в тому, що Україна вже зробила європейський вибір, який підтримують 70 % населення України, необхідні реформи, потрібно вже зараз ввести вільне пересування українських громадян у країнах Європи шляхом запровадження в країнах Шенгенської зони безвізового режиму. Для України важливим є енергетична безпека, енергозбереження і диверсифікація енергетичних потоків; визнання з боку ПАРЕ Голодомору 1932-1933 років геноцидом проти українського народу; Європа може бути спокійна за постачання російського газу через Україну. «Росія, як і жодна країна світу, – заявила прем'єрка, – не повинна мати право вето щодо процесів відносно вступу України до НАТО чи у питанні євроінтеграції. Водночас Україна зацікавлена у зміцненні відносин з Росією» [24].

9 вересня 2008 року в Парижі відбувся XII саміт Україна – Європейський Союз. Його головними досягненнями стали досягнення домовленостей на вищому політичному рівні про укладення нової посиленої угоди Україна – ЄС на принципах асоціації (з відповідним їх фіксуванням у назві документа), а також започаткування діалогу щодо умов запровадження безвізового режиму поїздок громадян України до держав-членів Євросоюзу.

За підсумками саміту було ухвалено Спільну декларацію щодо угоди про асоціацію між Україною та ЄС та Спільний заключний документ щодо співробітництва України з ЄС, а також схвалено Другий спільний звіт, присвячений прогресу в переговорах. Департамент Європейського Союзу МЗС України визначив ключові досягнення цього саміту:

1. Визначення формату нової посиленої угоди між Україною та ЄС у вигляді угоди про асоціацію.

2. Закріплення компромісного положення про європейські перспективи України.

3. Нова угода залишає відкритим шлях до подальшого прогресивного розвитку у відносинах між Україною та ЄС.

4. Угода посилить політичну асоціацію та економічну інтеграцію на основі взаємних прав та обов'язків.

5. Вона створить міцну основу для подальшого взаємного зближення між Україною та ЄС у сферах зовнішньої політики та безпеки, включаючи повагу до забезпечення принципів незалежності, територіальної цілісності та непорушності кордонів.

6. Створення всебічної та поглибленої зони вільної торгівлі з масштабним сегментом наближення регуляторного законодавства України до стандартів ЄС сприятиме поступовій інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС.

7. Започаткування діалогу про впровадження безвізового режиму між Україною та ЄС.

8. Лідери підкреслили важливість підготовки нового практичного інструменту, який замінить «План дій Україна – НАТО» у березні 2009 р. [25].

Оцінюючи результати цього саміту, В. Огризко зазначив на підсумковій прес-конференції «Про зовнішньополітичну діяльність Міністерства закордонних справ України у 2008 році та перспективні напрями на 2009 рік», що укладення нової посиленої угоди на засадах асоціації створить міцну основу, яка допомагатиме зближенню України та Європейського Союзу в таких сферах, як зовнішня політика, безпека, економічне та секторальне співробітництво, юстиція, свобода та внутрішня безпека. Надзвичайно важливим є початок переговорів про створення зони вільної торгівлі, доручення України до розробки нової концепції політики ЄС щодо своїх східних партнерів, запровадження діалогу щодо запровадження безвізового режиму поїздок громадян України до держав-членів ЄС [26].

У 2009 році на розвиток взаємовідносин України з ЄС негативно вплинула «газова війна» з Росією. Була підірвана довіра країн ЄС до спроможності України надійно здійснювати транзит російського газу. Політичне керівництво країни змушене постійно переконувати європейську спільноту в тому, що Україна – надійний транспортер.

Певним етапом розвитку співробітництва України з Європейським Союзом стала програма «Східне партнерство». Вона була вперше озвучена у Лісабонському договорі від 13 грудня 2007 року, обговорена 2-3 березня 2009 року на конференції в Брюсселі «Громадянське суспільство в Чорноморському регіоні та країни Східного партнерства на шляху до громадянського та соціального діалогу», яка передбачала співробітництво країн ЄС з Азербайджаном, Білоруссю, Вірменією, Грузією, Молдовою, Росією, Туреччиною та Україною Борис Тарасюк на брифінгу під час проведення конференції «Україна в концепції Східного

партнерства» заявив, що Україна має всі підстави стати лідером «Східного партнерства» [27].

7 травня 2009 року у Празі саміт країн-членів ЄС офіційно відкрив програму «Східне партнерство». Була запрошена й українська делегація на чолі з Віктором Ющенком. У складі делегації – прем'єр-міністр Юлія Тимошенко, віце-прем'єр Григорій Немиря, в.о. міністра закордонних справ Володимир Хандогій, представник України в ЄС Андрій Веселовський, заступник глави секретаріату Андрій Гончарук, керівник офісу президента України Руслан Демченко, Надзвичайний і Повноважний Посол України в Чеській Республіці Іван Кумба [28].

16 червня 2009 року у Люксембурзі на саміті Ради з питань співпраці між Україною та ЄС був затверджений новий інструмент співпраці – Порядок денний асоціації. Цей документ, замінивши План дій, передуватиме укладанню майбутньої угоди про асоціацію з євро спільнотою [29].

Європу, що дуже турбували проблеми енергетичної безпеки. У листопаді відбулося засідання круглого столу «Україна – ЄС: спільні енергетичні виклики та перспективи». В ньому взяли участь голова представництва Єврокомісії в Україні Жозе Мануель Пінту Тейшейра, віце-прем'єр Григорій Немиря, посол Швеції в Києві Стефан Гуллгрена. Обговорені питання співробітництва в енергетичній сфері, проекти технологій для використання альтернативних та відновлюваних джерел енергії. Немиря повідомив, що наразі вже готово до 50 проектів. Для їх фінансування передбачається в ЄБРР створити спеціальний фонд, донорами якого стануть провідні західні країни та низка міжнародних установ [30].

4 грудня 2009 року відбувся XIII саміт «Україна – ЄС», на якому Україна сподівалася на підписання угоди про асоціацію з ЄС. Господарем саміту був Віктор Ющенко, його супроводжував міністр закордонних справ Петро Порошенко. У саміті взяли головуючий в ЄС прем'єр-міністр Швеції Ф. Райнфельдт, президент Єврокомісії Жозе Мануель Баррозу, їх супроводжували міністр закордонних справ Швеції Карл Більдт, комісар ЄС з питань торгівлі та європейської політики сусідства Зеніта Ферраро-Вальднер.

Учасники саміту обговорили президентські вибори, а також виконання поточного порядку денного реформ в Україні. Вони підкреслили необхідність політичної та економічної стабілізації, поновлення зусиль у боротьбі з корупцією, покращання ділового та інвестиційного клімату, а також закликали докласти більше зусиль для просування процесу реформ в Україні. Сторони дійшли висновку, що Україна і ЄС мають посилити свої зусилля щодо нівелювання наслідків кліматичних змін і запропонувати середньострокові цілі щодо скорочення викидів до 2020 року.

Лідери наголосили на важливості зусиль щодо реформування енергетичного сектора, привітали Спільну декларацію, схвалену на спільній Міжнародній інвестиційній конференції Україна – ЄС щодо модернізації газотранспортної системи України від 23 березня 2009 року, схвалили започаткування Порядку денного асоціації Україна – ЄС, висловили свою відданість Східному партнерству, започаткованому 7 травня 2009 року, окремо зупинилися на проблемах, які не дозволили досі Україні приєднатися до Договору про енергетичне співробітництво (гальмування реформ в енергетичній сфері, не забули про газовий конфлікт з Росією): «Ми зацікавлені, щоб були розв'язані двосторонні проблеми і щоб Україна стала передбачуваним постачальником енергоносіїв до Європи» (Ф. Райнфельдт). Обговорено питання про оптимізацію візового режиму. Ющенко заявив, що реформування ЄС є одна з об'єктивних причин, яка гальмувала угоду про асоціацію; світова економічна криза ускладнила питання про створення зони вільної торгівлі. Він звинуватив український уряд і Верховну Раду України, чия неефективна робота не дозволила ухвалити важливі для просування реформ зміни до вітчизняного законодавства.

Але підписання угоди про асоціацію не відбулося. Голова представництва ЄС в Україні Жозе Мануель Пінту Тейшейра заявив: «Ще керівництво України не виконує своїх зобов'язань перед ЄС щодо проведення реформ». Журналісти відзначали, що настрої у Віктора Ющенка був кепський [31].

Підведемо підсумки нашого дослідження. У щорічному посланні «Про внутрішнє і зовнішнє становище України» В. Ющенко так змалював досягнення і перспективи у зовнішній політиці: триває процес інтеграції до європейського і євроатлантичного простору, на чергу дня поставлено питання про об'єднання енергетичних систем України та ЄС і підписання договору, підписана угода про «Східне партнерство», завершено роботу над угодою про спільне небо; розпочато офіційні переговори про безвізовий режим України – ЄС, здійснюється переговорна робота з ЄС з приводу зони вільної торгівлі; здобуто членство в СОТ. Україна приєдналася до Булонської системи [32]. 22 грудня 2009 року, у день дипломата, В. Ющенко в оцінці успіхів зовнішньої політики України був далеко скромнішим, відзначивши «поступ у відносинах з ЄС, зокрема схвалення Радою ЄС приєднання України до енергетичного співтовариства». Він обминув питання про євроатлантичну інтеграцію [33].

Наші висновки зводяться до наступних моментів. Найбільш спірним питанням української зовнішньої політики було прагнення до членства в НАТО. Колишній президент Віктор Ющенко ніколи не згадував слова «НАТО» і тим більше прагнення до членства в НАТО у своїх виборчих програмах 2004 року або 2010 року, але як

президент взявся реалізовувати політику євроатлантичної інтеграції.

У той же час опитування, які проводилися різними соціологічними центрами в період з 2002 до 2009 року, свідчать про те, що підтримка членства в НАТО істотно не виросла у період президентства Віктора Ющенка, при цьому нижній рівень підтримки становило 15,4 %, а верхній – 30 %. Опитування Фонду Демократичних Ініціатив і Української Соціологічної Служби від лютого 2010 року показав, що 60 % українців виступали проти членства в НАТО й лише 21 % виступали «за». У Криму й Донецьку число виступаючих проти членства в НАТО було безпрецедентно й склало 94 % [34]. Можна констатувати, що політика євроатлантичної інтеграції зазнала повного провалу.

Новообраний президент України В. Янукович у своїй інаугураційній промові 25 лютого 2010 року заявив про нейтральний статус України, що виключає її участь у будь-яких військово-політичних блоках. Можна сподіватися, що цим самим буде поставлено остаточний хрест на непередуманих спробах втягування України в НАТО проти волі українського народу. Київ поліпшить не тільки відносини з Росією, але й із ключовими західноєвропейськими країнами, такими, як Німеччина й Франція. Це, у свою чергу, принесе вигоду не тільки Україні, але й Америці, Європі й Росії, Брюсселю й Вашингтону повинен бути даний чіткий сигнал, що відповідь України НАТО – це «НІ», і що повернення до цього питання у майбутньому не буде. Ця позиція має бути підтверджена всенародним референдумом і внесенням відповідних змін до Конституції. Україна має співробітничати у межах програми «Партнерство заради миру». Можна стверджувати, що участь у ПІМ принесло вигоди Україні з погляду військової реформи й реорганізації, і що

участь у ній не суперечить нейтральному статусу країни; до того ж членства в НАТО не прагнуть інші учасники ПЗМ: Вірменія, Австрія, Казахстан, Сербія, Швеція й Швейцарія, не говорячи уже про Росію.

Якщо членство в НАТО мало лише незначну підтримку в Україні, цього не можна сказати про приєднання до Європейського Союзу. Як у колах еліти, так і серед населення є стійкий консенсус на користь членства в ЄС. У період 2002-2008 років підтримка членства в ЄС коливалася від 40 % до 65 %, при цьому регіональна концентрація виступаючих проти була менш виражена, чим у випадку тих, хто виступав проти вступу в НАТО. Зокрема, при проведенні Всеукраїнського соціологічного дослідження, проведеного Інститутом трансформації суспільства в кінці 2007 року, підтримка вступу до ЄС становила 56 % [35]. Однак істотних здобутків на шляху до ЄС команда Віктора Ющенка у 2008-2009 років не здобула.

Для переговорів з ЄС в Україні у перші роки президентства Януковича є три ключові теми: безвізовий режим між Україною і Європою, укладення Угоди про асоціацію й створення Зони вільної торгівлі. Ці три кроки будуть сприяти інтеграції України в Європу й дозволить наблизити країну до мети членства. Резолюція Європейського парламенту від 25 лютого 2010 року, що визнає право України на членство в ЄС, повинна стати метою, навколо якої будуватиметься національний консенсус.

Проте уряд і населення України не повинні мати ілюзій про швидке запрошення на вступ у ЄС. Здатності ЄС з прийняття нових зобов'язань обмежені з огляду на нинішню кризу в Греції й проблеми таких країн-членів як Ірландія, Італія, Іспанія, Італія й Португалія, і перспективи розширення протягом наступного десятиліття, а то й більше, представляються малоімовірними.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Дванадцятий самміт Україна – ЄС // Зовнішні справи. – 2008. – С. 9-11; Засідання комісії Україна – НАТО // Там само. – 2008. – Лип. – С. 9; Європа – Україна в Києві // Там само. – 2008. – Квіт. – С. 9; Длябога І. Листи з Америки // Там само. – С. 49-50; Огризко В. Пріоритети 2008 // Зовнішні справи. – 2008. – Берез. – С. 9-12; Його ж. Орієнтуючись на конкретику // Там само. – 2009. – Січ. – С. 3-5; Манжол В. Проект будівництва Великої Європи, або Міжнародні імперативи зовнішньої політики України // Там само. – 2009. – Лют. – С. 6-9; На шляху до євроатлантичної інтеграції // Там само. – 2009. – Квіт.-трав. – С. 33-35; Веселовський А. Україна – ЄС: етап, що завершується; етап, що починається // Там само. – 2009. – Серп.-верес. – С. 10-12; XIII самміт Україна – ЄС // Там само. – 2009. – Жовт.-листоп. – С. 5; Дипломатія як мистецтво неможливе робити реальним: інтерв'ю з міністром закордонних справ України Петром Порошенком // Там само. – С. 6-9; Манжол В. ЄС – НАТО – Росія: місце та перспективи України (на матеріалах конференції) // Там само. – С. 22-25 та ін.
2. Огризко В. Пріоритети 2008 // Зовнішні справи. – 2008. – Берез. – С. 9-12.
3. Урядовий кур'єр. – 2008. – 19 січ.
4. Там само. – 26 січ.
5. Там само. – 13 лют.
6. Там само. – 29 берез; Зовнішні справи. – 2008. – Квіт. – С. 49.
7. Там само. – 2 квіт.
8. Там само. – 3 квіт.
9. Там само. – 4 квіт.
10. Там само. – 2010. – 5 квіт.
11. Берлінська стіна II // Зовнішні справи. – 2008. – Лип. – С. 14-17.
12. Урядовий кур'єр. – 2008. – 18 черв.
13. Там само. – 29 листоп.
14. Там само. – 4 груд.

15. Там само. – 5 груд.
16. Там само. – 9 груд.
17. Огризко В. Орієнтуючись на конкретику // Зовнішні справи. – 2009. – Січ. – С. 3-4.
18. Урядовий кур'єр. – 2009. – 7 берез.
19. Там само. – 22 лип.
20. Там само. – 2008. – 29 січ.
21. Там само. – 30 січ.
22. «Європа – Україна» в Києві // Зовнішні справи. – 2008. – Квіт. – С. 9.
23. Урядовий кур'єр. – 2008. – 13 берез.
24. Там само. – 18 квіт.
25. Дванадцятий саміт Україна – ЄС // Зовнішні справи. – 2008. – Жовт. – С. 9-11.
26. «Орієнтуючись на конкретику» // Зовнішні справи. – 2009. – Січ. – С. 3.
27. Східне партнерство // Зовнішні справи. – 2009. – Лют. – С. 35; Урядовий кур'єр. – 2009. – 27 берез.
28. Урядовий кур'єр. – 2009. – 7 трав.
29. Там само. – 17 черв.
30. Там само. – 20 листоп.
31. Там само. – 5 груд; XIII саміт Україна – ЄС // Зовнішні справи. – 2009. – Жовт.-листоп. – С. 5.
32. Урядовий кур'єр. – 2009. – 1 квіт.
33. Там само. – 23 груд.
34. На пути к консенсусу // Киевский вестник. – 2010. – 3 апр.
35. На шляху до євроатлантичної інтеграції // Зовнішні справи. – 2009. – Квіт.-трав. – С. 35.

РЕЦЕНЗЕНТИ: *д.і.н., професор Г.В. Боряк; д.і.н., професор Ю.В. Котляр*

© П.М. Тригуб, 2010

Стаття надійшла до редакції 4.04.2010